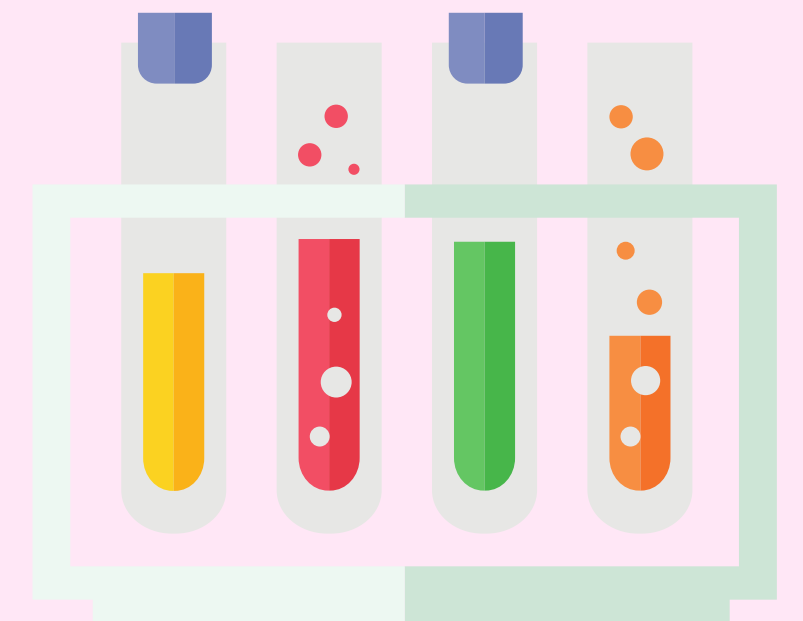

ПІДРОЗДІЛ: Гетероциклічні сполуки

**ТЕМА: Конденсовані
гетероциклічні сполуки: пурин,
бензімідазол, індол, хінолін,
ізохінолін, фенотіазин**

◆ КОНДЕНСОВАНІ ГЕТЕРОЦИКЛІЧНІ СПОЛУКИ

◆ Загальна характеристика

Конденсовані гетероцикли — це сполуки, де гетероцикл з'єднаний із бензольним кільцем (мають спільні атоми).

Містять один або кілька гетероатомів (N, O, S).

Проявляють ароматичність, стійкі, часто біологічно активні.

■ Загальна формула: поєднання бензену + гетероциклу → єдина система спряжених π -зв'язків.

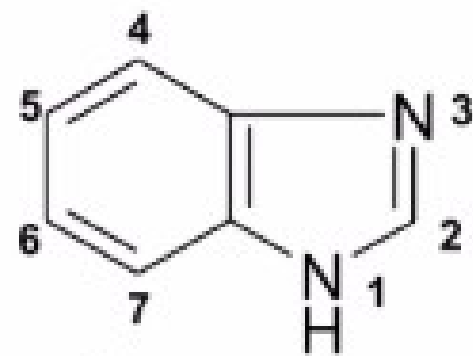
Конденсовані гетероциклічні сполуки — це системи, у яких гетероцикл з'єднаний з іншим циклом (ароматичним або насиченим), спільною стороною (зазвичай двома атомами Карбону).

Приклади таких систем мають ключове значення у біохімії, фармакології, вітамінах, нуклеїнових кислотах та лікарських засобах.

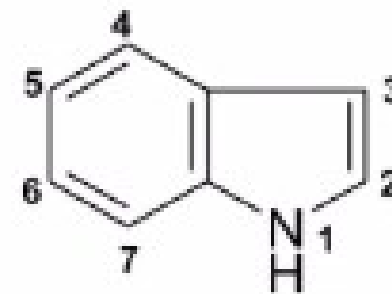
За хімічною будовою конденсовані гетероцикли поділяють на такі групи:

1. ПОХІДНІ БЕНЗІМІДАЗОЛУ:

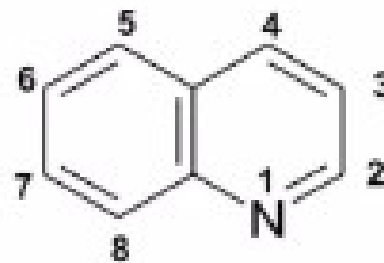
дибазол; омепрозол

3. ПОХІДНІ ІНДОЛУ (бензо[b]пірол):

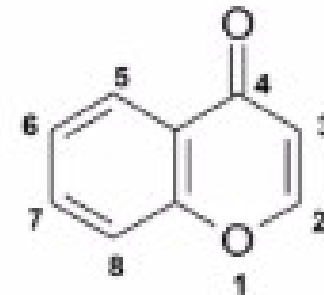
індометацин

2. ПОХІДНІ ХІНОЛІНУ:

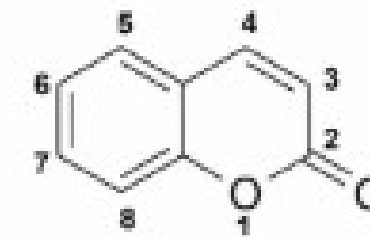

Нітроксолін; Хінгамін; Хіноцид

4. ПОХІДНІ БЕНЗОПІРОНУ:

γ-хромон

кумарин

ВИЗНАЧЕННЯ

Пурин — це гетероциклічна ароматична молекула, яка складається з двох конденсованих кілець:

піримідинового (6-членного з 2 атомами N)

імідазольного (5-членного з 2 атомами N)

👉 Отже, пурин — це $6 + 5 = 9$ атомів у циклі ($C_5H_4N_4$).

Ароматна система **стабілізована 10 π -електронами** → **ароматичність за правилом Гюккеля.**

Будова:

- ◆ Конденсація піримідинового та імідазольного кілець.
- ◆ Гетероатоми: 4 атоми N.

📖 Пуринове ядро входить до складу:

Аденіну (A) і гуаніну (G) — пуринові основи ДНК і РНК;

Кофеїну, теофіліну, теоброміну — метилпохідні пурину;

Сечової кислоти — кінцевого продукту пуринового обміну.

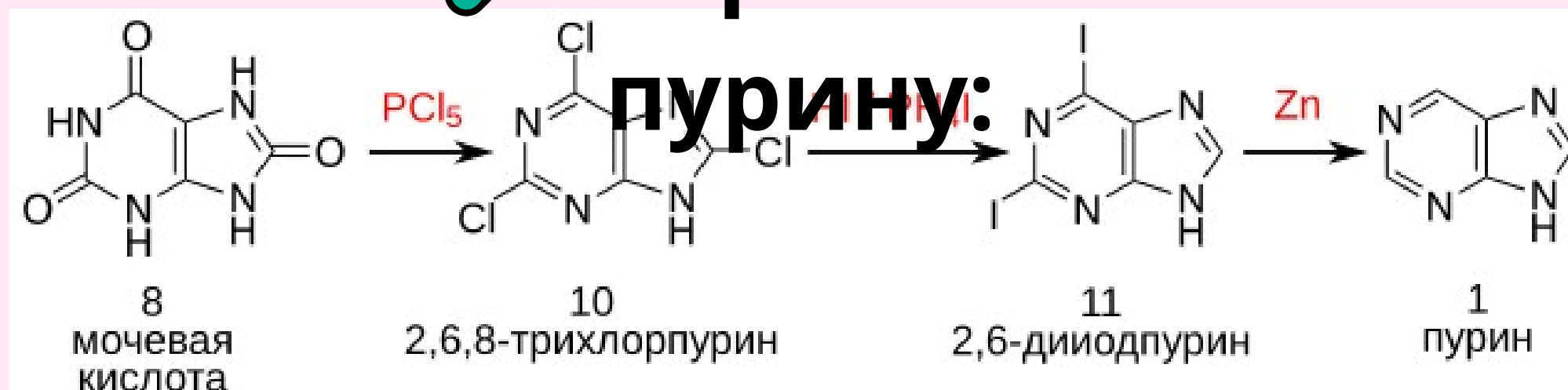

Формула:

Отримання

ХІМІЧНІ

ВЛАСТИВОСТІ.

Пурини — слабкі основи (N-гетероатоми дають протонування);
Утворюють солі з кислотами;
Піддаються нітруванню, алкілуванню, окисненню до сечової
кислоти

Тип реакції	Особливості	Приклад
Основні властивості	завдяки наявності атомів N, які можуть приєднувати протони	утворення солей (пурин·HCl)
Електрофільне заміщення	відбувається в ароматичному кільці, переважно у положеннях 2, 6, 8	нітрування → 8-нітропурин
Алкілування / ацилювання	по атомах N або C	N-метилпурин
Окиснення	дає сечову кислоту (C ₅ H ₄ N ₄ O ₃)	пурин + O ₂ → сечова кислота
Гідрування	→ дигідропурин, тетрагідропурин (втрата ароматичності)	каталізатор Ni

ПУРИН ТА ЙОГО ПОХІДНІ

Похідна	Формула	Біологічне значення
Аденін	6-амінопурин	основа ДНК, РНК, частина АТФ
Гуанін	2-амінопурин-6-он	основа ДНК, РНК
Гіпоксантин	6-гідроксипурин	попередник ксантину і сечової кислоти
Ксантин	2,6-дігідроксипурин	проміжний метаболіт пуринів
Сечова кислота	2,6,8-тригідроксипурин	кінцевий продукт пуринового обміну у людини
Кофеїн, теобромін, теофілін	метилпохідні пурину	стимулюють ЦНС, розширюють судини, бронхи

БІОХІМІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ

◆ Пуринові основи в нуклеїнових кислотах:

Аденін (A) + Гуанін (G) — пуринові основи ДНК і РНК;

У паруванні за Вотсоном-Кріком:

A = T (або U у РНК)

G ≡ C

◆ Пуринові нуклеотиди:

АТФ, ГТФ, цАМФ, цГМФ — джерела енергії, сигнальні молекули.

Кофеїн — антагоніст аденозинових рецепторів → стимулює ЦНС.

◆ Обмін пуринів:

Аденін → Гіпоксантин → Ксантин → Сечова кислота

Надлишок сечової кислоти → подагра (урати в суглобах).

КЛІНІЧНІ АСПЕКТИ

- ◆ Гіперурикемія / подагра — надлишок сечової кислоти при порушенні обміну пуринів.
- ◆ Інгібітори ксантиноксидази (наприклад, алопуринол) знижують синтез сечової кислоти.
- ◆ Порушення пуринового обміну — дефекти ферментів (гіпоксантин-гуанін-фосфорибозилтрансферази) → синдром Леша-Найхана.

АСОЦІАЦІЇ ДЛЯ

Поняття	Асоціація
Пурин = «піримідин + імідазол»	дві частини ДНК-ланцюга, як дві руки, що тримають життя
Аденін і гуанін	"АГ" = «Архітектори Генів»
Сечова кислота	"Фінал пуринової пісні" 🎵
Кофеїн	«Метильований пурин — пробуджений геній» ☕

ПИТАННЯ ТИПУ

КРОК-1

1. До складу нуклеїнових кислот входить пуринова основа:

- A. Цитозин
- ☒ B. Аденін
- C. Тимін
- D. Урацил
- E. Тирозин

2. Кінцевим продуктом обміну пуринових основ у людини є:

- A. Амоніак
- B. Сечовина
- ☒ C. Сечова кислота
- D. Креатин
- E. Алопуринол

3. Антивірусний препарат ацикловір є

похідним:

☒ **А. Гуаніну**

В. Тиміну

С. Цитозину

Д. Ксантину

Е. Урацилу

4. Для лікування подагри використовують препарат, що інгібує окиснення

пуринів:

☒ **А. Алопуринол**

В. Метотрексат

С. Азатіоприн

Д. Гіпоксантин

Е. Теофілін

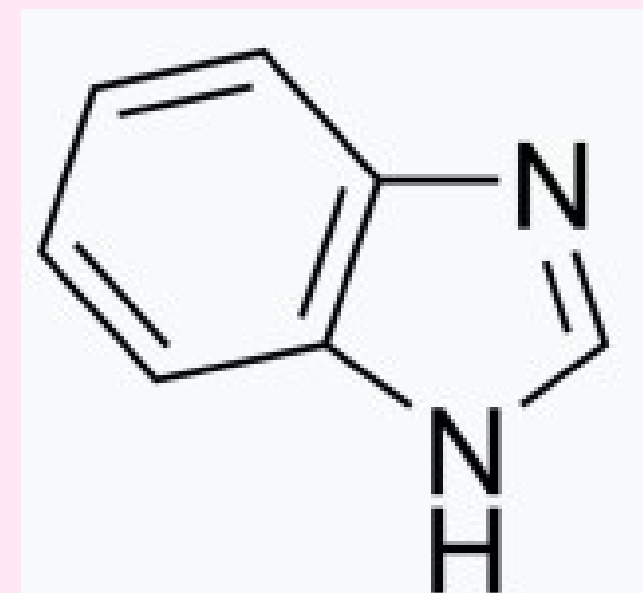
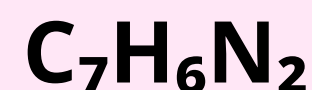

2

БЕНЗІМІДАЗОЛ

Формула:

Бензімідазол — це конденсована гетероциклічна сполука, що складається з:

- бензенового кільця
- та
- імідазольного кільця (п'ятичленного з двома атомами азоту).

■ Тобто бензімідазол = бензен + імідазол

Хімічна формула: $\text{C}_7\text{H}_6\text{N}_2$

2

- Атоми N займають положення 1,3 в імідазольному кільці.
- Конденсація з бензеном забезпечує високу ароматичність.

3

ХІМІЧНІ

ВЛАСТИВОСТІ

Властивість	Суть	Приклади
Основність	Завдяки атому N в положенні 3 може приєднувати H ⁺ (порівняно слабка основа)	утворення солей з кислотами
Ароматичні реакції	Електрофільне заміщення переважно в бензеновому кільці (позиції 4, 5, 6, 7)	нітрування, галогенування
N-алкілювання / ацилування	по N1 → утворення N-заміщених похідних	N-метил-, N-бензоїлбензімідаз
Окиснення	руйнує ароматичність, утворює дикарбонові кислоти	
Відновлення	→ 2,3-дигідробензімідазол (втрата ароматичності)	

ФІЗИКО-ХІМІЧНІ ВЛАСТИВОСТІ

Властивість	Характеристика
Зовнішній вигляд	білі або світло-жовті кристали
Запах	без запаху
Температура плавлення	~170–172°C
Розчинність	погано у воді, добре в спирті, ацетоні
Кислотно-основні властивості	слабка основа (pKa ≈ 5.5)

БІОЛОГІЧНА АКТИВНІСТЬ І

Бензімідазол — фармакофор, тобто хімічна «основа», яка забезпечує активність великої кількості ліків.

ФАРМАКОЛОГІЯ

Похідна бензімідазолу	Дія	Приклад препарату
Протиглистна	Порушує утворення тубуліну у паразитів, викликає їх загибель	Альбендазол, Мебендазол, Тіабендазол
Противірусна	Інгібує ферменти реплікації РНК-вірусів	Фавіпіравір (структурно споріднений)
Протигрибкова	Порушує клітинну мембрану грибів	Карбендазим
Протипухлинна	Інгібує мітотичний поділ клітин	Бензімідазолові алкалоїди
Антигістамінна	Антагоністи H ₁ -рецепторів	Клемастин (структурно споріднений)

ЗНАЧЕННЯ У ФАРМАЦІЇ ТА БІОХІМІЇ

Основний структурний мотив багатьох біологічно активних сполук.

Стабільний, ароматичний, легко модифікується — тому використовується як основа для створення лікарських молекул.

Утворює водневі зв'язки з біомолекулами (через NH і N-атоми) → гарна біодоступність.

РЕАКЦІЇ, ВАЖЛИВІ ДЛЯ ТЕСТІВ

 Утворення

бензімідазолу:

(o-фенілендіамін + мурашина кислота →
бензімідазол)

Нітрування:

→ утворення 5-нітробензімідазолу (через NO_2^+ у бензеновому кільці).

Метилювання:

→ N-метилбензімідазол (через реагент CH_3I).

КЛІНІЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ

АСПЕКТИ

- Альбендазол, мебендазол — протиглистні засоби (діють на мікротрубочки паразитів).
- Тіабендазол — антигельмінтний і фунгіцидний препарат.
- Омепразол, лансопразол, пантопразол — похідні бензімідазолу, інгібітори протонної помпи (знижують секрецію HCl у шлунку).
- Бензімідазоли також входять до складу деяких антипухлинних і протимікробних агентів.

АСОЦІАЦІЇ ДЛЯ

АННЯ

Ключове слово	Асоціація
Бензімідазол = Бензен + Імідазол	"Дві половинки однієї таблетки 💊"
Антигельмінтні засоби	"Бензімідазол — ворог паразитів 🐛"
Омепразол	"Шлунок спокійний — бензімідазол працює 🍷"
Два N у кільці	"Двоє розумних у грі — азоти в команді 🧠"

ПИТАННЯ ТИПУ

КРОК-1

1. До класу конденсованих гетероциклів належить:

A. Піридин

B. Імідазол

☒ C. Бензімідазол

D. Пірол

E. Фуран

2. Вкажіть лікарський засіб, що є похідним бензімідазолу та застосовується як антигельмінтний:

A. Метронідазол

☒ B. Мебендазол

C. Хлорохін

D. Тетрациклін

E. Парацетамол

3. Інгібітор протонної помпи, похідне бензімідазолу:

A. Омепразол

☒ B. Лансопразол

C. Ранітидин

D. Сукральфат

E. Ацетилсалицилова кислота

4. Основою для синтезу бензімідазолу є:

☒ A. Орто-фенілендіамін і мурашина

кислота

B. Анілін і оцтова кислота

C. Фенол і формальдегід

D. Толуол і аміак

5. До похідних бензімідазолу належать усі, крім:

A. Мебендазол

B. Альбендазол

C. Омепразол

☒ D. Метотрексат

ІНДО

Формула:

Індо́л (C_8H_7N) — це гетероциклічна ароматична сполука, яка складається з бензольного кільця, конденсованого з п'ятичленним пірольним кільцем.

Іншими словами — **індол = бензол + пірол**.

◆ 1. Будова

Формула:

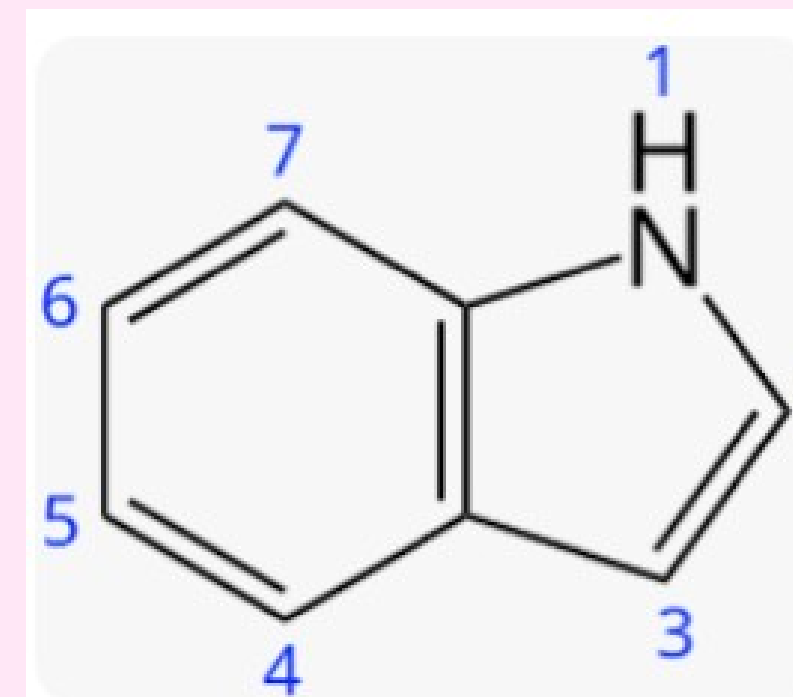
- Містить 10 π -електронів $\rightarrow$ дотримується правила ароматичності Гюккеля ($4n + 2 = 10$, $n=2$).
- Гетероатом — азот, який бере участь у ароматичній системі.
- Наявність NH-групи $\rightarrow$ можливість утворювати водневі зв'язки.

◆ 2. Фізичні властивості

Безбарвна кристалічна речовина.

Має специфічний запах, який при низьких концентраціях нагадує квітковий, а при високих — фекальний (через похідні, що входять до складу калу).

Малорозчинний у воді, добре — в органічних розчинниках.

◆ 3. ХІМІЧНІ ВЛАСТИВОСТІ

Індол проявляє ароматичні властивості, але реакції відбуваються переважно у п'ятичленному кільці (позиція 3), бо там найвища електронна густина.

Основні

- Електрофільне заміщення → у 3-му положенні.

Наприклад, нітрування: $\text{Індол} + \text{HNO}_3 \longrightarrow \text{3-нітроіндол}$

- Алкілювання, ацилювання, сульфування → також переважно у 3-позиції.
- Окиснення → дає індоксил, а далі — індиго (натуральний барвник).

◆ 4. Біологічне значення

✓ Дуже важлива сполука в біохімії!

Індол — структурна основа багатьох природних сполук:

Триптофан — незамінна амінокислота.

Серотонін — нейромедіатор, «гормон щастя».

Індолюцтова кислота (ІАА) — фітогормон росту рослин (ауксин).

Індоліни, індоліди, індолалкалоїди — фармакологічно активні речовини (резерпін, винбластин, ерготамін).

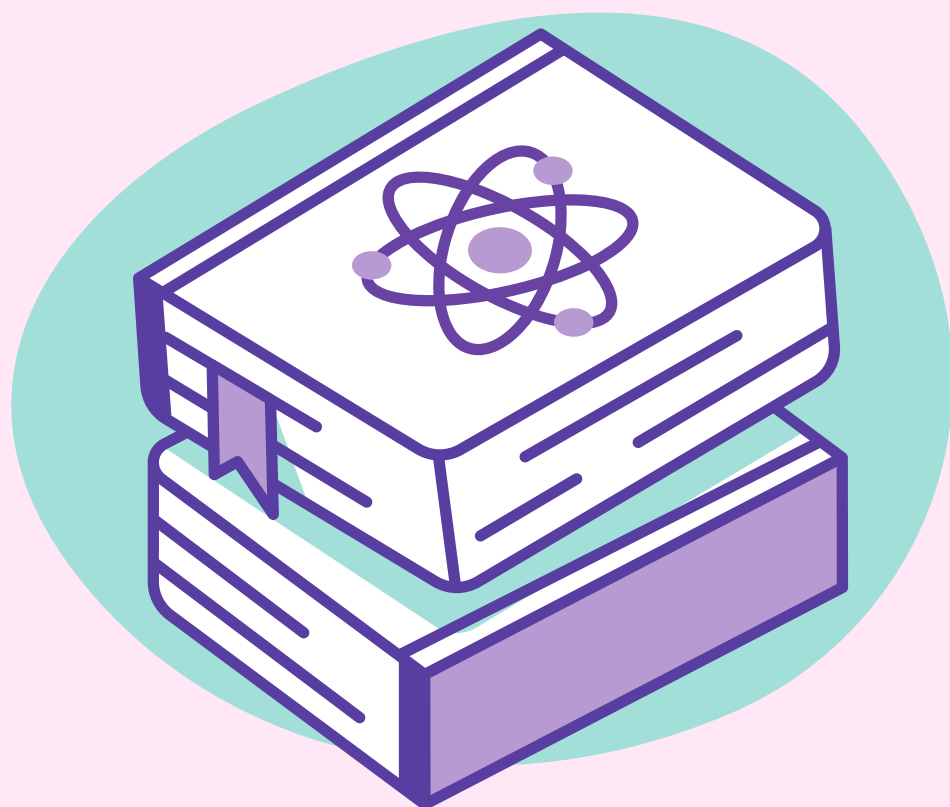

◆ 5. Застосування

Синтез лікарських засобів:

- Індометацин (нестероїдний протизапальний засіб).
- Сертралін (антидепресант).
- Резерпін, Вінбластин, Вінкристин (протипухлинні, антигіпертензивні).

Використовується у синтезі барвників (індиго).

6. Гідровані аналоги

Індолін (C_8H_9N) — частково насичений аналог, менш ароматичний.

Зустрічається в синтезі ароматичних амінів і фармакологічних речовин.

АСОЦІАЦІЇ ДЛЯ ЗАПАМ'ЯТОВУВАННЯ

Об'єкт	Зв'язок
 Серотонін	Молекула щастя — має індольне кільце
 Триптофан	Амінокислота → основа для серотоніну
 Індиго	Барвник синього кольору → утворюється при окисненні індолу
 Індометацин	Протизапальний препарат з індольною структурою
 Індол – аромат	Приємний у квітках жасмину, але у високій концентрації – неприємний (фекальний)

ПРИКЛАДИ ТЕСТІВ

КРОК-1

1 Укажіть ароматичну гетероциклічну сполуку, що є структурним фрагментом триптофану.

- A. Індол
- B. Фуран
- C. Тіофен
- D. Піридин
- E. Піримідин

☒ Відповідь: A. Індол

2 При окисненні індолу утворюється барвник:

- A. Індиго
- B. Алізарин
- C. Фенолфталеїн
- D. Метилловий оранжевий
- E. Конго червоний

☒ Відповідь: A. Індиго

3 Індол входить до складу якої біологічно активної сполуки?

A. Серотоніну

B. Аденіну

C. Тиміну

D. Піридоксину

E. Рибофлавіну

✓ **Відповідь: A. Серотоніну**

ХІНОЛІН

Формула:

Будова: C_9H_7N

Конденсація бензольного та піридинового

🏠 Фармакологічне значення:

Ядро входить до складу:

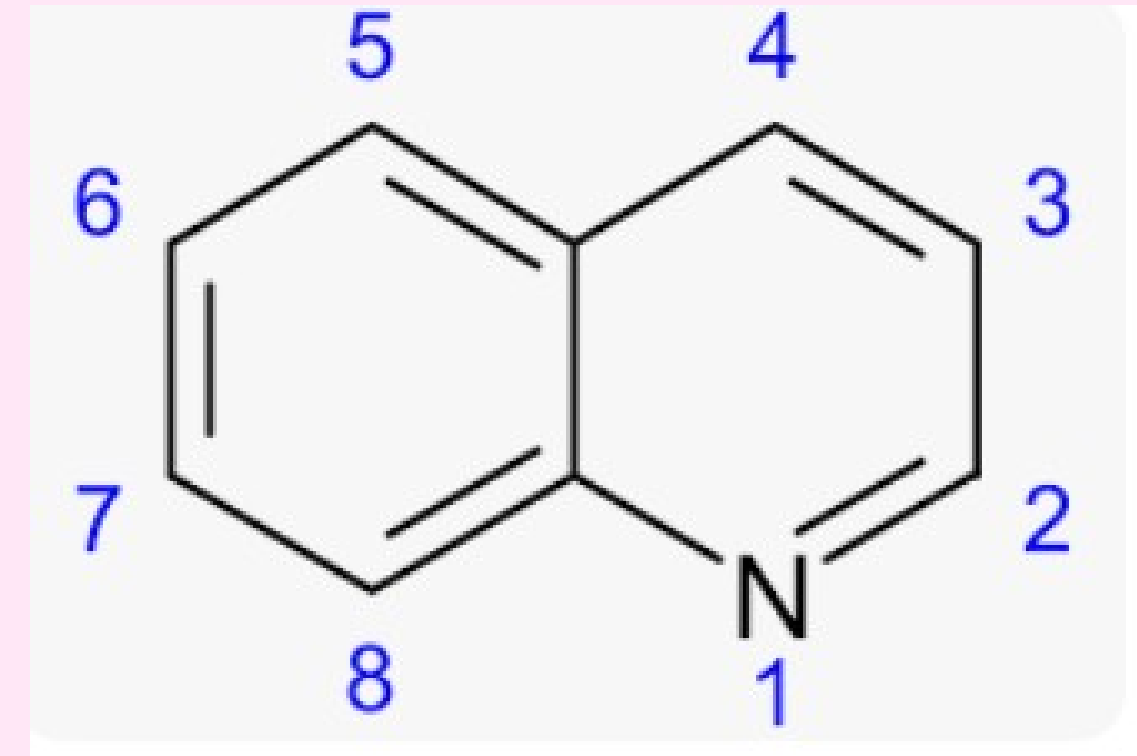
- Хініну, хлорохіну, гідроксихлорохіну — протималярійні засоби;
- Нітроксоліну — уросептик;
- Кінаприлу, левомеколу тощо.

🧪 Хімічні властивості:

- Основні властивості завдяки N;
- Електрофільне заміщення — в бензольному кільці (5,8 позиції);
- Алкілування, окиснення → похідні з антибактеріальною

📖 Асоціація:
активністю.

🐍 «Хінолін — як змія: з одного боку спокійний бензол, з іншого — отруйний піридин».

Протималарійна дія властива сполукам із ядром:

А. Тіофену

☒ **В. Хіноліну**

С. Піролу

Д. Індолу

Е. Піридину

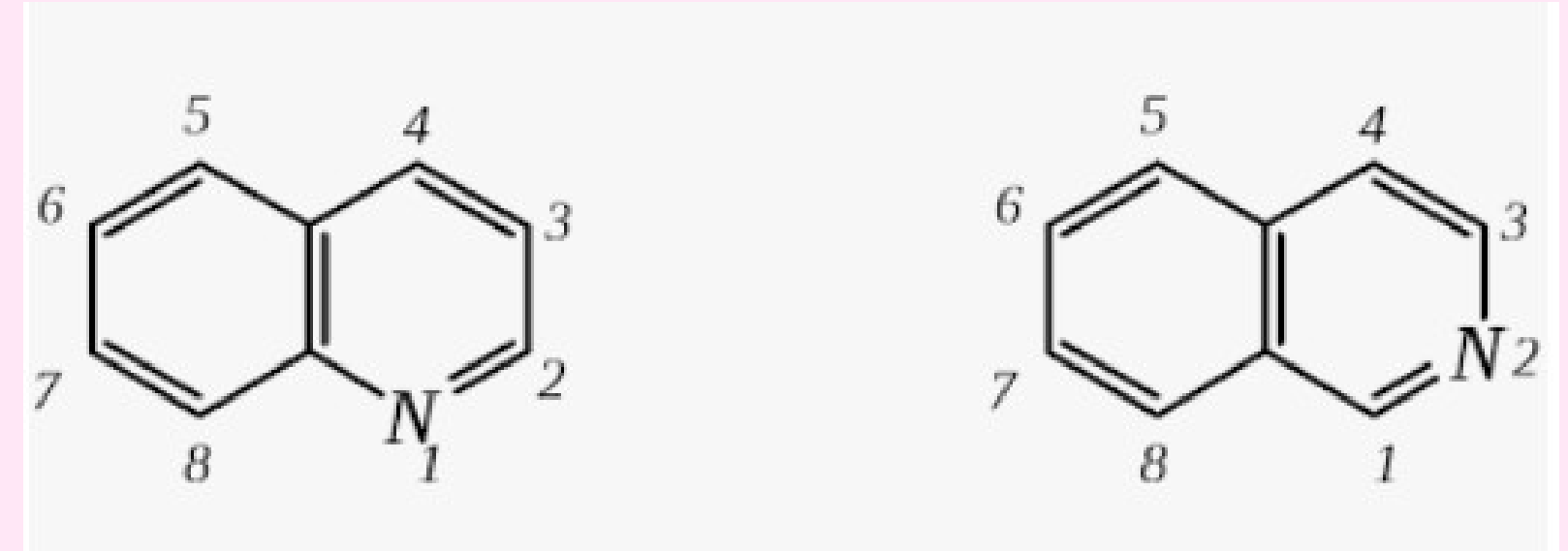

ІЗОХІНОЛІН

Формула:

Будова: C_9H_7N

Подібний до хіноліну, але атом N знаходиться в іншому положенні (біля другого атома).

💊 Фармакологічне значення:

- Основа папаверину, морфіну, кодеїну;
- Використовується у синтезі спазмолітиків та алкалоїдів опію.

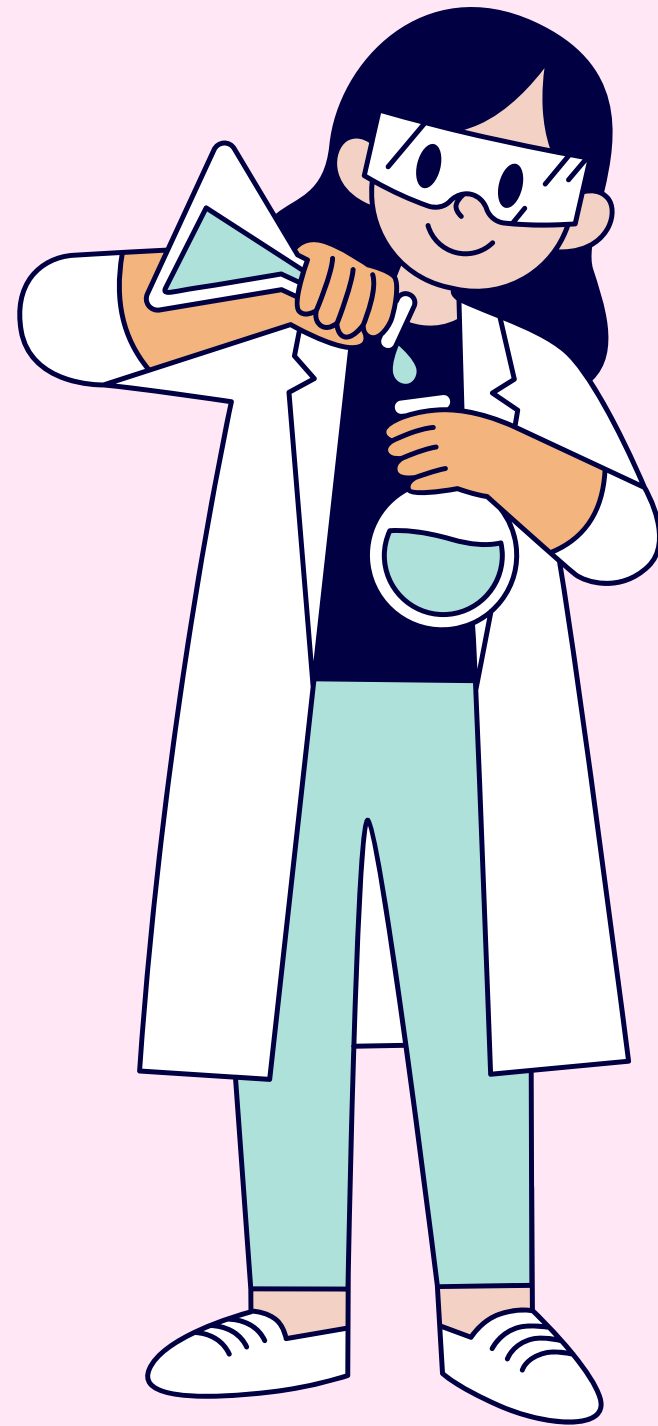
🧪 Хімічні властивості:

- Можливість утворювати солі;
- Реакції електрофільного заміщення переважно в бензольному кільці.

📖 Асоціація:

🌿 «Ізохінолін — аромат маку і спокою».

Алкалоїди опію (морфін, папаверин) містять у структурі:

А. Індольне кільце

☒ **В. Ізохінолінове ядро**

С. Піридинове ядро

Д. Піримідинове ядро

Е. Фуранове ядро

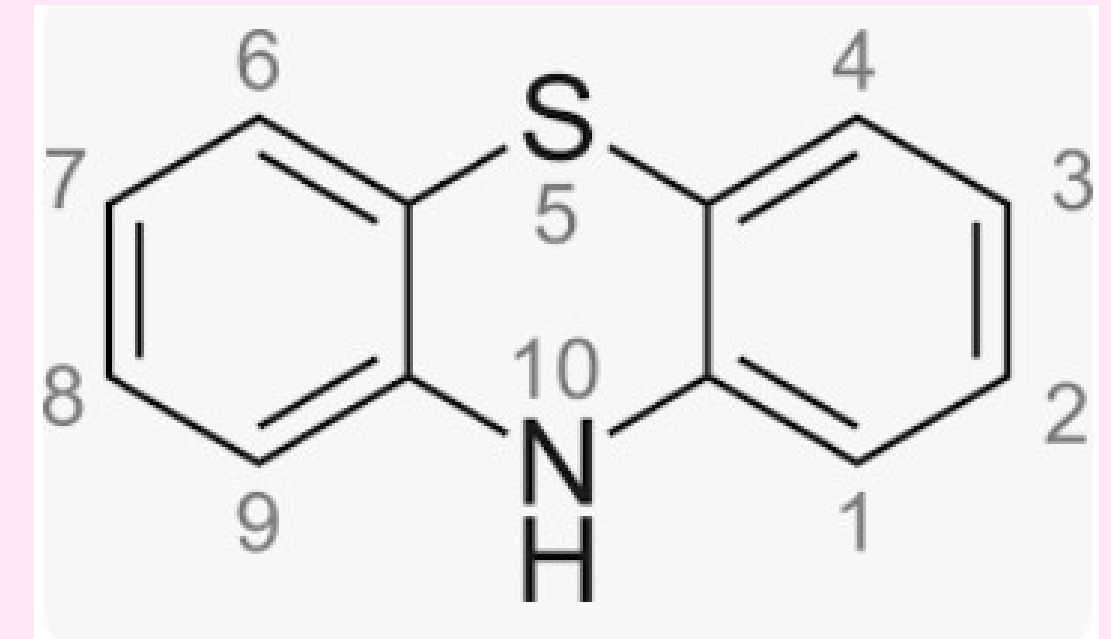
ФЕНОТІАЗИ

Формула: $C_{12}H_9NS$

Будова:

Н

Конденсація двох бензольних кілець із тіазиновим ядром (містить S і N).

💊 Медичне значення:

Основа для антипсихотиків (аміназин, трифтазин);

Використовується також у антигістамінних препаратах (прометазин);

Має антиоксидантні та седативні властивості.

🧪 Хімічні властивості:

Стійка ароматична система;

Може окислюватися → сульфоксиди, сульфони;

Утворює солі з кислотами.

📖 Асоціація:

zz «Фенотіазин — основа для сну і спокою»
(антипсихотики).

Конденсовані гетероцикли

→ Пурин (піримідин + імідазол) □ ДНК, кофеїн

└ Бензімідазол → антигельмінти

└ Індол → серотонін, триптофан

└ Хінолін → протималарійні

└ Ізохінолін → алкалоїди опію

→ Фенотіазин □ антипсихотики

🧠 Мнемоніка (для запам'ятовування)

👉 «ПіБІХІФ»

(Пурин, Бензімідазол, Індол, Хінолін, Ізохінолін,
Фенотіазин)

💬 Фраза:

«ПіБІХІФ — це шість кілець життя: від ДНК до сну.»

